

Перспективи українсько-польської співпраці у сфері законотворення з примирного посередництва (медіації)

Роботу виконано на кафедрі теорії та історії держави і права ВНУ імені Лесі Українки

У статті проаналізовано законодавчі передумови впровадження процедури примирного посередництва (медіації) в Україні на підставі порівняльного аналізу сучасного польського та українського законодавства.

Ключові слова: Україна, Польща, Кримінальне законодавство, медіація, примирення, кримінальний процес, відновне правосуддя.

In this article lawmaking grounds of mediation procedure in Ukraine on the basis of comparative analyses of modern Polish and Ukrainian legislation are analyzed.

Key words; Ukraine, Poland, Criminal legislation, mediation, criminal process, restoration justice.

У цьому дослідженні ставимо *мету* розробити основні законодавчі напрацювання польської кримінально-виконавчої системи у частині примирного посередництва та можливого її використання у творенні українського національного інституту медіації, показати участь у цьому процесі державних і громадських інституцій.

Відразу зазначимо, що розгляд даного питання можливий з урахуванням вимог Європейського Союзу, який трактує медіацію як дієвий спосіб врегулювання спорів в суспільствах де панує європейська культура законотворення. Міжнародні інституції протягом багатьох років цікавляться проблематикою медіації. Вони заохочують країни-члени ЄС у своєму законодавстві враховувати ідеї примирення, медіації, більше уваги приділяти потерпілому в системі правосуддя.

Рекомендації Ради Європи, складені на основі ухвал Генеральної Асамблеї ООН, у тому числі Декларації "Про основні засади правосуддя щодо потерпілих та про зловживання", зокрема, Основоположні рішення Ради Європейського Союзу від 15 березня 2001 р. "Про статус потерпілих в кримінальному судочинстві", Рекомендація NR (92)16 щодо європейських правил по застосуванню санкцій та інших заходів в місцевих громадах, Рекомендація NR (99)19 щодо медіації в кримінальних справах стали вагомим аргументом на користь впровадження медіації: в багатьох державах. Передбачені у цих Рекомендаціях засади – добровільна участь в процедурі медіації, конфіденційність, неупередженість, нейтралітет медіатора і прийнятність його особи сторонами конфлікту – повинні знайти своє місце в законодавчих актах країн – членів ЄС як джерело інформації задля розвитку їхніх національних систем медіації у кримінальних справах. Водночас країни Євросоюзу залишають за собою великий запас свободи дій у законотворенні для того, щоб медіація не суперечила з правовими традиціями кожної з них [1, 15-17].

Республіка Польща від самого початку своєї незалежності враховує рекомендації й приписи Європейського Союзу і засвідчує можливість прямого посилання на міжнародну норму кримінально-правового акту. Так, стаття 5 Кримінального Кодексу (КК) Польщі, у якій іде мова про межі дії кримінального закону, встановлює правило, що він не застосовується у випадку, якщо міжнародними договором, стороною якого є Республіка Польща, встановлено інше

[7,8]. Аналогічне положення передбачене й щодо використання у свою систему кримінального законодавства процедури примирення, медіації.

Зацікавлення проблематикою відновного правосуддя у Польщі виникло на початку 90-х років ХХ ст., а потім, через декілька років дискусій на тему теорії й практичного досвіду з введенням процедури примирення, медіацію на засадах експерименту офіційно почали застосовувати у провадженні в кримінальних справах неповнолітніх. У той час питанням впровадження медіації в систему правосуддя займалися недержавні організації. Експериментальний проект процедури примирення в справах неповнолітніх втілювався у 1996-1999 рр. Перші позитивні результати експерименту стали підґрунтям для впровадження інституту медіації до оновленого Закону “Про впровадження в справах неповнолітніх” від 26 жовтня 1982 р. Натомість пілотна програма щодо медіаційної процедури між неповнолітнім правопорушником й дорослим потерпілим так і не була здійснена, як і програма, за якою правопорушник відбував покарання позбавлення волі в умовах тюремного закладу [6, 59].

Офіційно інститут медіації був запроваджений в польському кримінальному процесі з прийняттям Сеймом 6 червня 1997 р. Кримінального та Кримінально-процесуального (КПК) кодексів. Окремі норми, що стосуються медіаційного впровадження містяться в Розділі 6 КК, яким визначено засади призначення Кримінальних покарань, Розділі 52 Кримінально-процесуального кодексу, яким врегульовано порядок здійснення провадження у справах приватного обвинувачення. Кримінальний кодекс набув чинності 1 вересня 1998 р. [2]. Спочатку медіацію можна було проводити лише в період попереднього слідства та під час судового процесу – за умови попередньої перевірки оскарження. Такий правовий перехід став причиною того, що медіацію можна було застосувати лише в обмежений строк.

10 червня 2003 р. КПК було доповнено статтею 23-а, яка створила умови для подальшого розвитку інституту медіації в кримінальному процесі. На підставі цієї статті Міністром юстиції Польщі 13 червня 2003 р. було підписано Розпорядження “Про медіаційне провадження у кримінальних справах”, яким встановлено вимоги організації та осіб медіаторів, порядок їх реєстрації та виключення з реєстру при окружних судах, засади здійснення медіаційного провадження. 1 липня 2003 р. інститут медіації впроваджено до Загальної частини польського КПК як правило ст. 23-а [3]. Внаслідок цього нововведення з’явилися можливості застосування медіації на будь-якому етапі розслідування або судочинства. Суттєвою зміною стало й те, що термін проведення процедури медіації тепер не зараховується в строк тривання слідства.

Основна ідея медіації полягає в тому, що правопорушник і потерпілі повинні самі дійти згоди (у присутності медіатора) та визначити, яким чином правопорушник відшкодує заподіяну кривду. Процес медіації нагадує щоденні ситуації, коли конфлікти розв’язуються без участі формального судового втручання. На думку польських правознавців, медіаційний процес є інститутом, що підтримує систему правосуддя, проте використовує інші інструменти й процедури, не обмежені вимогами кримінального процесу. Крім того, медіація створює можливості для розвитку гуманізації та раціоналізації у застосуванні правил кримінального законодавства. Вона є симптомом осучаснення кримінального процесу, тому що сформувалася на базі й з потреб практичного досвіду та нового погляду на філософію кримінальної відповідальності.

Після внесення у 2003 р. ряду змін до КК та КПК, польське законодавство було приведено у відповідність до європейських стандартів у сфері медіації в кримінальних справах. Зокрема, забезпечено вимоги Рекомендації Кабінету міністрів ради Європи від 15 вересня 1999 р. “Посередництво у кримінальних справах” в частині забезпечення доступності медіації на будь-якій стадії розвитку

справи, автономності медіації в рамках кримінального судочинства; встановлення умов передачі справ на розгляд в порядку медіації; закріплення за прокуратурою, органами слідства та дізнання повноважень щодо передачі справи на розгляд в порядку медіації; оцінки результатів медіації; можливості проведення медіації за умови відмови сторін від проведення спільних зустрічей; встановлено кваліфікаційні вимоги до медіаторів тощо [4, 64].

Таким чином, польське законодавство в частині організації та проведення медіації у кримінальних справах відповідає європейським стандартам.

На відміну від польського законодавства, яким регламентовано медіаційне провадження, чинне кримінальне законодавство України не закріплює інституту медіації як такого. Це, однак не означає, що для застосування цієї процедури вже зараз немає законодавчих підстав. Більше того, якщо послідовно слідувати загальній логіці Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів, здійснення органами дізнання та досудового слідства, прокуратурою, судом будь-яких спроб до примирення потерпілого та обвинуваченого / підсудного, відшкодуванням останнім завданих ним збитків, усунення заподіяної шкоди має лише заохочуватися і схвалюватися. Такий висновок зумовлюється загальними засадами кримінального законодавства, зокрема статтею 1 Кримінального Кодексу України [5], оскільки такі дії сприятимуть кращому забезпеченню прав як потерпілого, так і обвинуваченого / підсудного, запобіганню злочинам. Інша справа, що застосування примирних процедур досі не визнається стадією кримінально-виховного процесу і не знаходять у ньому свого місця.

Крім загальних та принципових передумов використання примирних процедур в кримінальному процесі, КК і КПК України містять низку норм, які можуть слугувати прямою підставою для застосування медіації та врахування її наслідків при прийнятті тих чи інших процесуальних рішень. На думку В. Замніуса, експерта “Лабораторії законодавчих ініціатив”, сюди належать положення ст. 45 КК, згідно з яким передбачається звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дієвим каяттям; положення ст. 46 КК, яким передбачається звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим; положення частини першої ст. 66 КК, якими визначається, що щире каяття або усунення заподіяної шкоди є обставинами, що пом'якшують відповідальність; положення частини першої ст. 75 КК, згідно з яким, якщо суд дійде висновку про можливість виправлення засудженого без відбування покарання, він може прийняти рішення про звільнення від відбування покарань з випробуванням; положення п. 6 частини першої ст. 6 КПК, відповідно до якого кримінальну справу не може бути порушено, а порушена справа підлягає закриттю за примиренням обвинуваченого, підсудного з потерпілим у справах, які порушуються не інакше як за скаргою потерпілого; положення частини першої ст. 7 КПК, відповідно до якої суд вправі звільнити підсудного від кримінальної відповідальності, коли буде визначено, що на час розгляду справи в суді внаслідок зміни обстановки вчинене особою діяння втратило суспільну небезпечність або ця особа перестає бути суспільно небезпечною; положення ст. 7-1 КПК, згідно з якими провадження у кримінальній справі може бути закрито судом у разі примирення обвинуваченого, підсудного з потерпілим та у зв'язку з дієвим каяттям [4, 64-65].

Експерт вважає також, що ключовою проблемою, яка перешкоджає впровадженню медіації у вітчизняну практику, є відсутність в органів, які здійснюють досудове слідство, та суду безпосередніх повноважень стосовно призначення медіації, контролю за нею, тощо. Вирішити цю проблему можна лише шляхом доповнення КПК нормою-аналогом положення, закріпленого ст. 23-а КПК Польщі. Запровадження медіації потребує також ґрунтовної процесуальної розробки відповідних процедур.

Значну роботу в цьому напрямку проводить “Український центр Порозуміння”, розробляючи механізм впровадження програм примирення в Україні на предмет відповідності їх чинному законодавству України, та враховуючи при цьому європейський і світовий досвід.

Література

1. Взаємодія міжнародного права з внутрішнім правом України /За ред. В.Н.Денисова. – К.: Юстініан, 2006. – 672 с.
2. Вісник законів. – 1997. – №88. – Ст. 553; №89.– Ст. 555.
3. Вісник законів. – 2003. – №17. – Ст. 155.
4. Замніус В. Експертний висновок стосовно законодавчих передумов впровадження процедури медіації на підставі порівняльного аналізу польського та українського законодавства //Відновне правосуддя в Україні. – 2005. – №1-2. – С. 62-69.
5. Кримінальний кодекс України. – Х.: ТОВ “Одісей”, 2005. – 25 с.
6. Ренькас А. Правові підстави проведення процедури медіації між потерпілим і правопорушником у польській системі правосуддя // Відновне правосуддя в Україні. – 2005. – №1-2. – С. 59-61.
7. Уголовный кодекс Республики Польша. – Минск, 1998. – 214 с.